

Ewa Nowak*

Twórcza gorączka – koncepcja Domów Literatury w Europie

Trakt Królewski w Warszawie, u zbiegu ulicy Senatorskiej, Podwala, Krakowskiego Przedmieścia i Placu Zamkowego, Kurfürstendamm w Berlinie, okolice królewskiego pałacu w Oslo, Piazza dell’Orologio w pobliżu Schodów Hiszpańskich w Rzymie, jak również niespełna szczęściotysięczne miasteczko Sejny, leżące na terytorium Polski blisko granicy z Litwą, grecka wyspa Paros na Morzu Egejskim i inne, to miejsca o odmiennej tradycji kulturowej, gospodarczej i społecznej. Punkty na mapie, często nieświadome siebie nawzajem, które połączyło poszukiwanie nowej płaszczyzny komunikacji między autorami, a czytelnikami, wyrażone w zakładanych w tych miejscach Domach Literatury. Domy Literatury w Europie, a zwłaszcza w krajach niemieckojęzycznych, skąd głównie czerpane są inspiracje do tworzenia kolejnych ośrodków, obok teatrów, muzeów, filharmonii czy kin stanowią naturalny element krajobrazu kultury miejskiej. Ich zakładaniem zainteresowani są nie tylko miłośnicy literatury, lecz coraz częściej samorzady, upatrujące w nich szansę na rewitalizację zaniedbanych, starych części miasta, a nowym nadaniu charakteru oraz obniżeniu ich sterylności¹.

* Autorka jest asystentką w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

¹ Oparcie idei Domów Literatury na opłacalnych ekonomicznie podstawach może wpłynąć - jak twierdzi Florian Höllerer, kierujący od 2000 r. Domem Literatury w Stuttgarcie - na zwiększenie roli ośrodków w miejskich koncepcjach urbanistycznych, przyczyniając się tym samym do kształtowania charakteru miast.

Różnorodność pejzażu czytelniczego, księgarskiego w poszczególnych państwach europejskich uniemożliwia przeniesienie sprawdzonych rozwiązań z jednego środowiska wprost do innego², pełni jednak nie rzadko rolę *spiritus movens*, za której przyczyną wzrasta własna kreatywność i innowacyjność. Cechy, których znaczenie, także w kulturze i sztuce, zostało podkreślone, decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej, przez ogłoszenie roku 2009, Europejskim Rokiem Kreatywności i Innowacji³. Mając na uwadze założenia towarzyszące obchodom inicjatywy w Polsce, m.in. w zakresie zwiększenia społecznej świadomości „*jak wartościowe może być łączenie pojęć kreatywności i innowacji na przeróżnych płaszczyznach życia ludzkiego (...) znaczenia, jakie dla współczesnej gospodarki ma sektor kultury i sztuki*”⁴, w niniejszym artykule przedstawiono model upowszechniania literatury zaproponowany w ramach ponadnarodowych sieci Domów Literatury w Europie.

Szerzej na powyższy temat por.: F. Höllerer, *Dom Literatury – dom dla Europy* [w:] Raport o kulturze. Postęp Europa, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, 2007, s. 215-220.

² W obszarze niemieckojęzycznym, inaczej niż dla publiczności hiszpańskiej, francuskiej czy portugalskiej, charakterystyczne są tradycyjne formaty spotkań literackich, podczas których, zgromadzonej w bibliotece miejskiej, księgarni czy kawiarni publiczności, autorzy odczytują fragmenty swojej twórczości. Inna jest również specyfika rynków księgarskich w poszczególnych państwach europejskich, np. we Włoszech znaczący udział w obrotach rynku książki przypada na kioski handlujące prasą, inaczej niż we Francji, gdzie dominująca rola przypada na niezależnych księgarzy.

Szerzej na powyższy temat por.: F. Höllerer, *Dom Literatury...*, s. 215-220.

³ Uroczysta inauguracja obchodów Europejskiego Roku Innowacji i Kreatywności miała miejsce 7 stycznia 2009 r. w Pradze. Bieżące informacje na temat obchodów Roku zamieszczane były na specjalnych portalach internetowych. Zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r. - <http://www.create2009.europa.eu>, <http://www.innowacje2009.pl>.

⁴ Portal poświęcony obchodom Roku Innowacji i Kreatywności w Polsce. Zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r. - <http://www.innowacje2009.pl/projekty-kultura-sztuka>.

1. Literaturhaus.net

29 czerwca 1986 r., gdy reprezentanci Republiki Federalnej Niemiec przegrywali z przedstawicielami Argentyny w finale Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej (2:3), przy Kurfürstendamm świętowano otwarcie pierwszego Domu Literatury, ówczesnie głównej instytucji literackiej w Zachodnim Berlinie. Budynek w wilhelmińskim stylu położony w prestiżowej dzielnicy Berlina z biegiem lat stał się, miejscem międzynarodowych odczytów, dyskusji, wykładów, konferencji, spektakli i wystaw otwartych, ważnym punktem spotkań na mapie miasta. Zrealizowana, w ośrodku, w 1991 r., wystawa poruszająca problematykę cenzury literackiej w Niemieckiej Republice Demokratycznej stanowiła przełom w dotychczasowej działalności. Podjęcie przez berliński *Literaturhaus* wspomnianej problematyki umożliwiło stworzenie nowej przestrzeni do dyskusji, oczekiwanej nie tylko przez mieszkańców wschodniej części miasta, o politycznych aspektach historii współczesnej literatury. W ostatnich latach kluczowe dla działalności instytucji były zmiany organizacyjne przeprowadzone w 2002 r., a następnie 2008 r., w wyniku których zostało utworzone stowarzyszenie pod nazwą *Literaturhaus.net*. *Literaturhaus.net* tworzy jedenaście ośrodków z krajów niemieckojęzycznych: Niemiec, Austrii oraz Szwajcarii. Obok wspomnianego berlińskiego ośrodka, sieć współtworzą instytucje we Frankfurcie, Grazu, Hamburgu, Kolonii, Lipsku, Monachium, Rostocku, Salzburgu, Stuttgarcie oraz Zurychu. Celem działalności stowarzyszenia jest nauczanie i promowanie niemieckiej oraz międzynarodowej literatury współczesnej. Włączając do dyskusji na temat literatury przedstawiciele przemysłu, gospodarki, polityki oraz

wprowadzając elementy komercyjne ośrodki wpływają na kształt przestrzeni miejskiej. Kawiarnie zlokalizowane w Domach Literatury, podobnie jak funkcjonujące na terenie ośrodków księgarnie, sprzyjają nieformalnym spotkaniom.

W ramach sieci przygotowywane są wspólne przedsięwzięcia w tym m.in. realizowany od 1999 r., propagujący poezję współczesną, projekt „*Poesie in die Stadt*” (Z poezją w miasto!). W miesiącach wakacyjnych, przy ulicach, strefach dla pieszych, dworcach i na autobusach, w miejscach zajętych zwykle przez billboardy reklamowe, rozklejane są wielkoformatowe plakaty z fragmentami wierszy międzynarodowej sławy twórców. Wykorzystanie użytkowych powierzchni miasta w celu prezentacji poezji umożliwia tworzenie nowej jakości komunikacji, a tym samym realizację postulatu o szerokim dostępie do sztuki, aby „*wiersz, również ten trudny był słyszany w metrze, w największym dzienniku, w radiu, w telewizji musi również zabłysnąć (...) być jak prąd, być do dyspozycji jak stacja paliw*”⁵. W ramach kampanii organizowane są imprezy towarzyszące, m.in. spotkania na terenie Domów Literatury, prezentacja podczas Targów Książki we Frankfurcie oraz przedsięwzięcia realizowane za pośrednictwem internetu, jak możliwość przesyłania e-kartek z fragmentami prezentowanej w danym roku poezji⁶. Dotychczasowe edycje projektu poświęcone były m.in. lirycznym przekształceniom kluczowych sentencji dotyczących piłki nożnej (2005),

⁵ Zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r - <http://www.literaturhaus.net/projekte/poesie/index.htm>.

⁶ Wzory plakatów są dostępne na stronie internetowej ARTE. Zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r. <http://www.arte.tv/poesie>.

poezji skierowanej do młodego odbiorcy (2007), a w roku 2009 współczesnej poezji chińskiej.

Zaangażowanie kilkunastu instytucji z trzech krajów we wspólne przedsięwzięcia umożliwia szerokie ponadnarodowe oddziaływanie na opinię publiczną. Realizacja projektu w ramach sieci wpływa również na wzrost znaczenia podjętych, nawet najprostszych w formie, działań. Dlatego też twórczość laureatów, przyznawanej przez *Literaturhaus.net*, Nagrody Chamisso⁷, promowana jest za pośrednictwem odczytów literackich przeprowadzanych nie w jednym czy kilku, ale wszystkich, jedenastu instytucjach.

Działania ośrodków skierowane są również na realizację celowych projektów regionalnych. W 2009 roku, w związku z obchodami 20-lecia i 10-lecia działalności, szczególnie ciekawą ofertę prezentowały ośrodki w Hamburgu⁸ i Zurychu⁹.

Realizację powyższych priorytetów wspierają zarówno rząd federalny, liczne fundacje m.in.: Instytut Goethego, Fundacja Roberta Boscha, Fundacja S. Fischer, Vodafone Foundation, przedstawiciele mediów m.in. kanał telewizyjny ARTE oraz liczni sponsorzy.

⁷ Patronem Nagrody Chamisso jest piszący po niemiecku, a urodzony w Chalons-en-Champagne, syn francuskiego emigranta, Adelbert von Chamisso. Chamisso jako młody człowiek wyemigrował z rewolucyjnej Francji. *Przedziwna historia Piotra Schlemilha*, jego autorstwa uważana jest za najlepszy przykład niemieckiego romantyzmu. Nagroda Chamisso przyznawana jest od 25 lat pisarzom, którzy wybrali niemiecki na język swej twórczości, mimo iż nie jest ich językiem ojczystym. Twórczość laureatów promowana jest za pośrednictwem odczytów literackich, warsztatów ze studentami w placówkach zrzeszonych w sieci Literaturhaus.net.

⁸ Szerzej na temat funkcjonowania Literaturhaus w Hamburgu zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.literaturhaus-hamburg.de>.

⁹ Szerzej na temat funkcjonowania Literaturhaus w Zurychu zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.literaturhaus.ch>.

„Europa traci kontrolę. Ludzie nie wiedzą dlaczego Europa istnieje i do czego może być przydatna. To, czego potrzebujemy, mówi Ash, to nowa proza. HALMA kładzie nacisk na literaturę ‘Made in Europe’.”

Frank Walter Steinmeier, niemiecki minister spraw zagranicznych¹⁰

2. Halma

Początek gry wyznaczany jest przez losowanie. Gracze kolejno przesuwają swoje pionki na kwadratowej szachownicy złożonej z dwustu pięćdziesięciu sześciu pól. Celem jest przeprowadzenie przydzielonych pionków do przeciwległego narożnika w jak najkrótszym czasie. Każdy z uczestników wykonując swój ruch może przesunąć tylko jeden ze swoich pionów przestawiając lub wykonując skok przez pion przeciwnika. Z planszy nie można usunąć pionków przeciwnika, lecz należy w taki sposób wykorzystać ich położenie, aby korzystnie zmienić własne. Im więcej graczy bierze udział w grze, tym więcej pojawia się możliwości. Przybliżone powyżej w zarysie reguły odnoszą się do gry planszowej autorstwa George’a Howarda Monksa¹¹. Opracowana przez Monksa w 1883 r. gra planszowa po raz pierwszy w sprzedaży znalazła się dwa lata później na rynku brytyjskim. Grze nadano, tajemniczo brzmiącą dla Anglików, nazwę halma, wywodzącą się z języka greckiego, a oznaczającą skok. Na przełomie wieków halma była jedną z najpopularniejszych gier w Europie. Fascynacji grą ulegli nie tylko wyspiarze¹². W Pol-

¹⁰ Przytoczone słowa autorstwa Joachima Sartoriusa zostały wypowiedziane w kwietniu 2007 roku podczas wystąpienia z okazji prezentacji sieci europejskich domów literatury „Halma” w czasie niemieckiej prezydencji UE

¹¹ George Howard Monks znany chirurg amerykański, absolwent wydziału medycyny Harvardu w wieku lat trzydziestu opracował grę planszową – halma.

¹² George Bernard Shaw pisał, *„przyjęte jest, aby członkowie każdej oddzielnej rodziny, mieszkającej w oddzielnym domu, siedzieli w oddzielnych pokojach i albo w milczeniu czytali gazety, albo grali w halme...”*.

sce halma jest jedną z niewielu gier umysłowych zamieszczonych na łamach popularnych wydawnictw encyklopedycznych słowników¹³.

Od listopada 2006 r. nazwa halma zyskała nowe znaczenie. Podczas międzynarodowej konferencji w Sejnach z inicjatywy Literary Colloquium Berlin, Robert Bosch Foundation i Fundacji Pogranicze powstała sieć europejskich Domów Literatury, której nadano nazwę *HALMA*. Początkowo w skład sieci weszło szesnaście ośrodków z jedenastu krajów¹⁴. Obecnie *HALMA* składa się dwudziestu siedmiu instytucji literatury z dwudziestu jeden krajów europejskich¹⁵. Przedsięwzięcie, jak zaznaczają jego twórcy, stanowiło odpowiedź na obserwowane w krajach niemieckojęzycznych rosnące zainteresowanie kulturą Europy Środkowowschodniej. Zainteresowanie, które ze względu na ograniczony dostęp do informacji, o inicjatywach kulturalnych mających miejsce poza granicami danego

¹³ M. Penszko: *Halma*, „Problemy”, nr 10, 1980 – za zgodą autora zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.pionek.net/content/view/755/27/>.

¹⁴ W skład sieci HALMA, obok wymienionych instytucji – inicjatorów, w 2006 r. weszły następujące instytucje: Elias Canetti-House Rouse (Bułgaria), Pygmalion Press Fondation, Plovdiv (Bułgaria), House of the Estonian Writers' Union, Tallinn (Estonia), Hungarian Translators' House, Balatonfüred (Węgry), International Writers' and Translators' House, Ventspils (Łotwa), Thomas Mann Cultural Centre; Nida (Litwania), Villa Decius, Kracow (Polska), Mircea Dinescu Foundation for Poetry, Cetate (Rumunia), International Centre for Literary Translators, Sremski Karlovci (Serbia), House of the Slovene Writers' Association, Ljubljana (Słowenia), House of Literature Schleswig-Holstein, Kiel (Niemcy), Arts Institute, Prague (Republika Czeska), Fondation kunst:raum sylt quelle, Rantum (Niemcy) oraz Nikolaus-Lenau-House, Pécs (Węgry).

¹⁵ Kolejno do sieci HALMA dołączyli następujący członkowie, w 2007 r.: Het beschrijf in Brussels (Belgia), International Writers' and Translators' Centre Rhodes (Grecja), a dwóch rozszerzeniach w 2008 r.: Writers' House Jyväskylä (Finlandia), M.E.E.T. in Saint-Nazaire (Francja), Logvinov Publishing House in Minsk (Białoruś) oraz Alte Schmiede (Austria), Santa Maddalena Foundation (Włochy), Ty Newydd (Walia), Tyrone Guthrie Centre (Irlandia), Schloss Leuk Foundation (Szwajcaria). Szerzej na temat poszczególnych członków sieci HALMA zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.halma-network.eu/en/houses.html>.

kraju europejskiego¹⁶, nie jest w należyty sposób rozwijane. Nawiązując do idei gry planszowej halma, w celu „*poznawania z pierwszej ręki bogactwa europejskich doświadczeń i regionów oraz spotkania osób o różnych tradycjach historycznych i politycznych*”¹⁷, utworzono europejską platformę międzynarodowej wymiany autorów i tłumaczy. Instytucje reprezentowane podczas spotkania w Sejnach zadeklarowały gotowość do wprowadzania autorów, tłumaczy w środowiska literackie oraz tradycję regionu, który reprezentują. Podjęte zobowiązania realizowane są m.in. za pośrednictwem programów stypendialnych. Stypendyści, w gronie których od 2008 r. są pisarze, a od 2009 r. tłumacze, mając do dyspozycji tysiąc euro na miesiąc¹⁸ podróżują do przynajmniej dwóch krajów, w których znajdują się siedziby HALMY w celu prezentacji swojej pracy. Każde stypendium obejmuje organizację dwóch imprez (odczyty, wykłady, warsztaty etc.). Doświadczenia zebrane podczas podróży spisywane

¹⁶ Wśród czynników utrudniających wzajemne przenikanie literatur w Europie wyróżnia się przede wszystkim „*brak środków na dofinansowanie i wysokie koszty przekładów*”. Szacuje się, że 50%, a nawet do 70% wszystkich przekładów na języki europejskie pochodzi z języka angielskiego (brytyjskiego lub amerykańskiego). W Polsce odsetek ten według statystyki prowadzonej przez Bibliotekę Narodową, w roku 2004 kształtował się na poziomie 60% (3180 tytułów). Wśród pozostałych 30% znajdują się tłumaczenia nie tylko z oficjalnych 21 (od 2007 r.) języków urzędowych, lecz teoretycznie blisko 100. Brak możliwości przeczytania w przekładzie ważnych publikacji wydanych przez europejskich współobywateli, których języków się nie zna osłabia znaczenie książki jako medium wymiany myśli ponad językami i granicami. Szerzej na temat znaczenia literatury europejskiej: por. A. Lempp, *Europa czyta* [w:] Raport o kulturze. Postęp Europa, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, 2007, s. 206-214.

¹⁷ Fundacja Pogranicze; Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” – zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.pogranicze.sejny.pl/?s=warsztaty&a=Halma&e=halma06&popup=1&popup=1>.

¹⁸ Obecnie przyznawana dotacja wynosi 1000 euro miesięczne. Dodatkowo zapewniają one środki na podróż w wysokości 750 euro. Szerzej na temat warunków przyznawania stypendiów oraz sylwetki dotychczasowych stypendystów zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: -. <http://www.halma-network.eu/en/scholarship.html> oraz

są przez twórców w formie eseju publikowanego następnie w czytelniku / bibliotece on-line HALMY¹⁹. W ramach wspomnianej czytelniku zamieszczony może być również wyciąg z tłumaczenia wykonanego podczas stypendium. Stypendia przyznawane są na okres dwóch miesięcy. W gronie zwycięzców są m.in.: Szwajcar Urs Faes, Holenderka Johanna Geels, Szwajcar Daniel Goetsch, Finka Katja Kettu, Albańczyk Fatos Kongoli, Szwajcar Rolf Lappert, Portugalka Filipa Melo, Niemka Annette Mingels, Austriak Richard Obermayr, Holender Hagar Peeters, Szwajcarka Noëlle Revaz, Duńczyk Morten Søkilde.

W ramach sieci po angielsku i niemiecku wydawany jest katalog HALMY²⁰, który ma na celu rozpowszechnianie informacji o poszczególnych domach współtworzących sieć, ułatwiając tym samym wzajemną komunikację.

Sieć HALMA została zauważona przez Rządową Agencję Edukacji Obywatelskiej w Niemczech, która doceniając „niepodważalny wkład w manifestowanie różnorodności w kulturze europejskiej”, doceniając działalność „ponad głównymi trendami”, poprzez stworzenie „platformy i możliwości dla rozwoju, szczególnie dla młodych artystów” przyznała europejskiej sieci centrów literatury w 2008 r. Nagrodę Zjednoczenia (*Einheitspreis 2008*)²¹.

http://www.pogranicze.sejny.pl/?s=warsztaty&a=HALMA&e=Granty_informacja_prasowa&popup=1.

¹⁹ Z esejami dotychczasowych stypendystów można zapoznać się za pośrednictwem portalu sieci zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: - <http://www.halma-network.eu/en/library.html>.

²⁰ Katalog dostępny jest w internecie zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: - <http://www.halma-network.eu/fileadmin/sonst/HalmaKatalogDeutsch.pdf>.

²¹ „Nagroda zjednoczenia 2008 uznaje oddanie i poświęcenie obywateli i stowarzyszeń dla jedności niemieckiej i współpracy między wschodem i zachodem. Zważywszy, że oddanie dla wewnętrznej jedności naszego kraju było naszym głównym

„(...) to, co inne, co nie daje się przenieść gdzie indziej, bywa iskrą, dzięki której własny rozwój przybierze nieoczekiwany i nowy zwrot”.

Florian Höllerer - kierujący od 2000 r. Domem Literatury w Stuttgarcie

3. Lokalne koncepcje Domów Literatury w Europie

Świadomość różnorodności i odrębności tradycji kulturowej oraz społeczno-gospodarczej państw europejskich, która uniemożliwia odtworzenie wypracowanych rozwiązań wprost na gruncie innego kraju, stanowi również inspirację do stworzenia lokalnych modeli Domów Literatury. W rezultacie obok włoskiego *Casa delle letterature* w Rzymie, polskiego *Domu Literatury* w Warszawie, norweskiego *Litteraturhuset* w Oslo powstają ośrodki, których odrębność, jak w przypadku m.in. francuskich *Villa Gillet* w Lionie i *Maison de la Poésie* w Paryżu²², belgijskiego *Passa Porta* w Brukseli, holenderskiego *SLAA* w Amsterdamie²³ czy duńskiego *De Balie* w Kopenhadze²⁴, kształtowana jest już na poziomie obieranej nazwy.

W powstałej w 1987 r. *Villa Gillet* w Lionie w każdym tygodniu począwszy od września do kwietnia, organizowane są spotkania autorskie oraz debaty, a raz w roku w maju codzienna działalność

punktem zainteresowania w ciągu poprzednich 10 lat, świadomie otwarliśmy się na europejski wymiar nagrody tego roku” – fragment przemówienia mecenasa nagrody, niemieckiego ministra Wolfganga Tiefensee’a, 2 października 2008 r., Hamburg Szerzej na temat przyznanego wyróżnienia por.: Fundacja Pogranicze; Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: http://www.pogranicze.sejny.pl/?s=warsztaty&a=HALMA&e=Nagroda_zjednoczenia_2008&popup=1

²² Szerzej na temat funkcjonowania *Maison de la Poésie* w Paryżu zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.maisondelapoesieparis.com/>.

²³ Szerzej na temat funkcjonowania *SLAA* w Amsterdamie zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.slaa.nl/>.

²⁴ Szerzej na temat funkcjonowania *De Balie* w Kopenhadze zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.debalie.nl/>.

instytucji na siedem dni podporządkowana zostaje, realizowanemu z dużym rozmachem przy wsparciu m.in. *Le Monde* oraz *Les Substances*, Międzynarodowemu Forum Powieści²⁵.

Rozmach cechuje również działalność belgijskiego ośrodka, który w 2009 r. obchodził pięciolecie istnienia. Powstała w październiku 2004 r. *Passa Porta* gościła dotychczas ponad pięciuset pisarzy o międzynarodowym rodowodzie²⁶.

Z kolei norweski *Litteraturhuset* jest największym, jak dotychczas, europejskim domem literatury. Rozległa przestrzeń została świetnie zaadaptowana. Kreatywność zespołu pozwoliła m.in. na wyodrębnienie jednego z pięter ośrodka wyłącznie dla potrzeb dzieci i młodzieży. W ofercie skierowanej do tej grupy odbiorców obok unikalnych propozycji dla przedszkoli (pokój Sjeherasad), popołudniowych zajęć dla uczniów, w ramach dialogu międzykulturowego realizowane są warsztaty dla młodzieży i młodych dorosłych pochodzących ze środowisk imigranckich. Norweski ośrodek powstał w 2007 r. z inicjatywy organizacji pozarządowej, *Freedom of Expression Foundation*, która jest współfinansowana również ze środków ministerialnych²⁷.

Dotacje państwowe bywają również podstawowym źródłem funkcjonowania dla Domu Literatury, czego przykładem jest ośrodek włoski. *Casa delle letterature* w Rzymie została powołana przez

²⁵ Szerzej na temat funkcjonowania *Villa Gillet* w Lionie zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.villagillet.net/>.

²⁶ Szerzej na temat funkcjonowania *Passa Porta* w Brukseli zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.passaporta.be/>.

²⁷ Szerzej na temat funkcjonowania *Litteraturhuset* w Oslo zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.litteraturhuset.no/>.

Departament Urzędu Miasta odpowiedzialny za politykę kulturalną (*Assessorato alle Politiche Culturali*)²⁸.

Inne rozwiązanie zostało przyjęte wobec polskiego ośrodka zlokalizowanego w Warszawie, któremu również nadano nazwę Domu Literatury. W 1990 r. z inicjatywy: Ministerstwa Kultury i Sztuki, Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, Związku Literatów Polskich i Polskiego PEN Clubu, w celu m.in. utrzymania i zarządu Domem Literatury w Warszawie, została powołana do życia Fundacja Domu Literatury i Domów Pracy Twórczej. Fundacja początkowo finansowana przez Ministerstwo Kultury i Sztuki w 2000 r. przeszła na samofinansowanie, otrzymując w latach 2001 - 2004 wsparcie w postaci środków ministerialnych na zakup książek, obecnie biblioteka ośrodka posiada blisko 50 000 woluminów, oraz prasy. W warszawskiej instytucji zlokalizowane jest unikatowe na skalę kraju archiwum wycinków prasowych. Za pośrednictwem gromadzonych recenzji, wywiadów z twórcami, relacji ze spotkań autorских archiwum rejestruje życie literackie w Polsce²⁹, również i to toczące się w Zakopanem i Oborach, gdzie zlokalizowane są, podlegające pod zarząd Fundacji, Domy Pracy Twórczej. W obu ośrodkach goszczą zarówno wybitni przedstawiciele polskiego świata kultury³⁰ jak i osoby niezwiązane ze środowiskiem twórców³¹.

²⁸ Szerzej na temat funkcjonowania *Casa delle Letterature* w Rzymie zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.casadelleletterature.it/>.

²⁹ Archiwum wycinków prasowych zlokalizowane jest w Domu Literatury w Warszawie przy Krakowskim Przedmieściu 87/89, II piętro, telefon: 0048 22 826 25 04. – Szerzej na temat funkcjonowania Domu Literatury w Warszawie - zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.fundacjadl.com>.

³⁰ Wisława Szymborska wiadomość o przyznaniu jej Literackiej Nagrody Nobla otrzymała w 1996 r. podczas pobytu w Domu Pracy Twórczej w Astorii.

³¹ Szerzej na temat funkcjonowania: Domu Pracy Twórczej im. Bolesława Prusa w Oborach k/Konstancina - zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.:

Występujące w przypadku Polski rozróżnienie na Dom Literatury i Domy Pracy Twórczej nie zostało wprowadzone do modelu greckiego i Domu Literatury, powstałego w 2004 r., na wyspie Paros. Z inicjatywy Europejskiego Centrum Tłumaczeń EKEMEL w Atenach oraz gminy Paros, w ramach projektu realizowanego przez wspomniane podmioty, w byłym hotelu Xenia w Lefkes został utworzony Dom Literatury. Organizatorzy przyjęli założenie, że ośrodek mający stanowić miejsce pracy twórczej dla pisarzy i tłumaczy z całego świata, a zwłaszcza z Unii Europejskiej, będzie otwarty przez cały rok. Pobyt w Lefkes szacowany w ramach stypendium na okres od dwóch tygodni do trzech miesięcy jest współfinansowany, a nawet, jak w przypadku twórców pochodzących z krajów członkowskich UE, finansowany przez organizatorów. W zamian stypendyści Domu Literatury w gminie Paros zobowiązani są m.in. do zamieszczenia w publikacji, nad którą pracują podczas pobytu w ośrodku, informacji o mecenasie. Powyższe działania mają służyć międzynarodowej promocji wyspy ukierunkowanej na społeczność akademicką i artystyczną. Utworzenie ośrodka to według samorządowców szansa na odejście od turystyki masowej na rzecz turystyki kulturowej³².

<http://www.fundacjadl.com/s.php?id=13> oraz Domu Pracy Twórczej im. Stefana Żeromskiego „Astoria” w Zakopanem - zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.fundacjadl.com/s.php?id=12>.

³² Szerzej na temat Domu Literatury na wyspie Paros zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: <http://www.ekemel.gr> oraz <http://paroslife.parosweb.com/story.html?story=56&issue=71>.

4. Idea oparta na opłacalności

Wspomniane we wstępie poszukiwania nowej płaszczyzny komunikacji między autorami, a czytelnikami stanowią wspólny fundament przedstawionych powyżej autorskich koncepcji Domów Literatury w Europie. Stabilność tego fundamentu determinują przede wszystkim ekonomiczne podstawy uwzględniające połączenie idei z finansową opłacalnością. Wybór, na siedziby instytucji, reprezentacyjnych budynków położonych w prestiżowych lub/i modnych dzielnicach miast, atrakcyjnej pod względem krajozobrazowym okolicy to działanie nakierowane na zwiększenie zainteresowania ofertą. Podobnie usytuowanie w Domach Literatury obok pomieszczeń o charakterze wystawowym i widowiskowym, lokali gastronomicznych oraz księgarni ma na celu, za pośrednictwem połączonej oferty, podniesienie ośrodka do rangi ważnego miejsca spotkań na mapie danego miasta czy okręgu. Wymienionym przykładowo działaniom towarzyszy kontekst finansowy, czyli dążenie do zapewnienia zabezpieczenia ekonomicznego. Ośrodki podejmują trud znalezienia partnerów dla części gastronomicznej czy księgarskiej, których działalność, zasilając budżet, w połączeniu z działalnością programową instytucji umożliwi wywołanie wrażenia, że Dom Literatury rozpoczyna się nie w sali, w której odbywają się przedsięwzięcia, ale tuż po przekroczeniu progu lokalu. Stworzenie spójnego klimatu między częścią usługowo-handlową a programową ma swoje odzwierciedlenie w płaszczyźnie finansowej w postaci przychodów z tytułu wydzierżawienia restauracji, księgarni oraz wynajmu pomieszczeń innym organizatorom. Pozytywna korelacja między prestiżem danego ośrodka a wpływami finansowymi wyini-

kającymi z zainteresowania stowarzyszeń, fundacji, organizacji czytelniczych i branżowych czy osób prywatnych realizacją przedsięwzięć w Domach Literatury, w przypadku tych ostatnich m.in. wesel, stanowi mechanizm w oparciu o który budowana jest codzienna działalność instytucji. Wspomniane organizacje, przedsiębiorstwa oraz sympatycy za pośrednictwem datków, sponsoringu tworzą ważny wkład w ekonomiczną podstawę instytucji. Przyjęte rozwiązania organizacyjne, m.in. działalność Domów Literatury jako stowarzyszenia lub fundacje, które zapewniają instytucjom niezależność, umożliwiają również wpływy finansowe w postaci składek członkowskich. Finansowanie prywatne uzupełniają wpływy ze źródeł publicznych. Rozpiętość stałych rocznych dotacji przyznawanych ośrodkom przez samorządy w poszczególnych państwach europejskich jest niemała. Znaczne zróżnicowanie występuje też w przypadku przychodów pochodzących z opłat za wstęp. Za miniony został uznany okres, gdy w spotkaniach poświęconych literaturze uczestniczono z poczuciem obowiązku nie uiszczając przy tym żadnych opłat. Oferta Domów Literatury, zawierająca obok wspomnianych powyżej form aktywności zaproszenia na warsztaty pisania, różnorodne wystawy tematyczne oraz przyciągające niczym magnes spotkania z twórcami o międzynarodowej sławie³³, na równi konkuruje z ofertą kin, teatrów, filharmonii czy muzeów. Zabiegając o przyszłych sympatyków ośrodki rozwijają współpracę m.in. ze szko-

³³ Na przykład w funkcjonującym od 2007 r. Litteraturhuset w Oslo przeprowadzono dotychczas spotkania z takimi twórcami jak m.in.: Zadie Smith, Gautam Malkani, Daniel Kehlmann, Julia Kristeva, Amin Maalouf, Dave Eggers, Vendela Vida, Yasmina Khadra, Tariq Ali, Siri Hustvedt, Elias Khoury, Etgar Keret, Åsne Seierstad, Hoda Barakat, Hanif Kureishi, Pettina Gappah, Chimamanda Adichie, Alain Mabankou and Ernesto Cardenal.

łami, zagranicznymi instytucjami kultury, wydawnictwami, instytucjami uniwersyteckimi, fundacjami, stacjami radiowymi i telewizyjnym, redakcjami gazet oraz innymi placówkami kultury, pozyskując w ten sposób nowych partnerów do współpracy. Domy Literatury przypominają o sobie, a precyzyjniej o literaturze za pośrednictwem swojej działalności, również aktywnie poruszając się w przestrzeni miejskiej m.in. wspomniana akcja „*Poesie in die Stadt!*”, wystawienniczej m.in. podczas Targów Książki w Lipsku czy wirtualnej za pośrednictwem portali internetowych i blogów.

Patrząc przez pryzmat dotychczasowych osiągnięć Domów Literatury - zrealizowanych projektów, milionów odwiedzających - wielość podjętych działań, zapał i wspomniana na początku artykułu twórcza gorączka włożone w funkcjonowanie poszczególnych koncepcji ośrodków stanowią powód do dumy dla ich twórców, ale również dalsze wyzwanie. Wyzwanie tym większe w kontekście obecnej sytuacji gospodarczej, wydatków skierowanych na sektor kultury oraz słabej znajomości idei - istnienie Domów Literatury w zasadzie pozostało niezauważone w ramach obchodów minionego Europejskiego Roku Kreatywności i Innowacji.

Czy kultura, czy Domy Literatury w Europie posiada/posiadają potencjał by stać się istotnym czynnikiem w ramach podejmowania kolejnych inicjatyw, również - zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego - towarzyszącej obecnemu 2010 r.?

Doświadczenia polskie związane z toczącą się, a zapoczątkowana w ramach zwołanego, z inicjatywy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Bogdana Zdrojewskiego, Kongresu Kultury Polskiej we wrześniu 2009 r., dyskusją nad zmianami w zarządzaniu

kulturą, wskazują na potrzebę „*konfrontacji z zastaną tradycją, zarówno gdy chodzi o aktywność programową, jak i organizacyjne funkcjonowanie*”³⁴. A doświadczenia europejskie przez pryzmat m.in. wspomnianej powyżej praktyki niemieckiej – w latach 90. XX w. Dom Literatury w Berlinie stworzył przestrzeń do dyskusji o historii dla mieszkańców wschodniej i zachodniej części miasta - czy norweskiej – w kolejnej dekadzie Dom Literatury w Oslo umożliwił młodym imigrantom dialog w ramach wielokulturowych spotkań – wskazują na jej nieuchronność.

³⁴ M. Buczek, J. Głowacki, M. Gronicki, J. Hausner, K. Markiel, J. Purchla, J. Szeliga-Sanetra, A. Wąsoska-Pawlik, B. Worek, *Kultura w kryzysie czy kryzys w kulturze*, Kraków: MKiDN, s. 34. Publikacja powstała w ramach przedsięwzięcia powstałego z inicjatywy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Bogdana Zdrojewskiego. Opracowanie wchodzi w skład szerszej pozycji zatytułowanej Raporty o Stanie Kultury przygotowanej do Kongres Kultury Polskiej w 2009 roku. Zob.: dostęp z dnia 15 grudnia 2009 r.: http://www.kongreskultury.pl/title,Raporty_o_stanie_kultury,pid,135.html.

Twórcza gorączka – koncepcja Domów Literatury w Europie

Streszczenie

Zakończony Europejski Rok Kreatywności i Innowacji stanowi dla autorki punkt wyjścia do rozważań na temat łączenia pojęć kreatywności i innowacji w sektorze kultury i sztuki. W artykule został zaproponowany model upowszechniania literatury w ramach ponadnarodowych sieci domów literatury w Europie, wskazujący z jednej strony na przykłady międzynarodowych sieci (Literaturhaus.net. oraz Halma), z drugiej zaś strony przedstawiający lokalne koncepcje domów literatury (m.in. Ville Gilet w Lionie, norweskimi Litteraturhuset, Casa delle letterature w Rzymie oraz Dom Literatury w Warszawie). Wspólny fundament przedstawionych koncepcji stanowi poszukiwanie nowej płaszczyzny komunikacji pomiędzy autorami oraz czytelnikami.

W dalszej części artykułu autorka przekonuje, że sama idea tworzenia domów literatury może być całkiem dochodowym przedsięwzięciem. Kluczem ku temu jest odpowiednie połączenie takich składników jak: odpowiednie miejsce, odpowiednia promocja oraz specyficzny i indywidualny styl. Autorka wskazuje również na ekonomiczne podstawy determinujące stabilność koncepcji.

Przedstawiając dotychczasowe osiągnięcia Domów Literatury, autorka przekonuje, iż tradycje literackie mogą zostać pomysłowo zaszczerpione w nowoczesnych ośrodkach miejskich, stanowiąc dodatkową atrakcję przyciągającą niejednokrotnie tłumy zainteresowanych czytelników.

The growing enthusiasm - the European Houses of Literature

Abstract

The of the European Year of Creativity and Innovation is for an author the ground for considerations concerning interconnection between creativity and innovation in a sector of a culture and art. In an article has been proposed a model of popularizing literature in the scheme of supranational nets of houses of the literature in Europe, which indicates us on the one hand examples of international nets (Literaturhaus.net. and Halma), on the other hand it shows us local conceptions of houses of the literature (among others Ville Gilet in Lion, n orwegian Litteraturhuset, Casa delle letterature in Rome or House of Literature in Warsaw). The common foundation of above conceptions determines researches of the new surface of a communication between authors and readers.

Subsequently the author convinces us, that an idea of creating houses of the literature may be quite beneficial enterprise. The key is opportunely combination such an ingredients as: appropriate place, appropriate promotion, specific and also an individual style. Moreover the author indicates us on the economic foundations which determines stability of conceptions.

This analysis of the previous success Houses of the Literature convince us that literary tradition can be inventive implemented in modern cities and agglomerations, giving people additional highlight which attractive repeatedly many concerned readers.